

**Розділ IV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО,
ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО
ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА**

УДК 343.823

О.О. Бублік

**МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ
ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Статтю присвячено аналізу методологічних засад наукової розробки питань працевикористання засуджених до позбавлення волі, які би в повній мірі забезпечували досягнення окресленого наукового завдання.

Ключові слова: *метод, методологія, предмет дослідження, загальнонаукові та конкретно-наукові методи.*

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану регулювання праці осіб, засуджених до позбавлення волі, та обґрунтування потреби вироблення на загальнодержавному рівні окремої концепції працевикористання засуджених цієї категорії як об'єктивно необхідної системи правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на законодавче вирішення проблеми трудової зайнятості засуджених до позбавлення волі вимагає вибору відповідного методологічного інструментарію. Саме такий інструментарій обумовлює змістовність та істинність одержаних результатів і висновків наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання праці засуджених розглядалися в наукових працях М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, І.Г. Богатирьова, О.І. Богатирьової, А.В. Градецького, О.М. Джузи, С.В. Лучко, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова та ін. Однак у цих роботах детально не досліджувалися питання, пов'язані з аналізом методологічного інструментарію наукового дослідження у сфері правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі. Однак успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, методів та організації [1, с.3].

Таке твердження цілком слушне, адже будь-яка наукова розвідка являє собою процес дослідження певного об'єкта за допомогою наукових методів і має на меті виявлення закономірностей його виникнення, розвитку (існування) та перетворення (зміни) в інтересах використання в практичній діяльності людей. Йдеться про систему необхідних, правиль-

но підібраних для кожного наукового пошуку механізмів, придатних для результативного використання в дослідженні явищ конкретної наукової галузі. Іншими словами, йдеться про науковий інструментарій, про методологію наукового дослідження, без чого неможливе отримання достовірних та обґрунтованих результатів.

Формування цілей. Мета статті – на підставі аналізу стану розробки методологічного інструментарію науки кримінально-виконавчого права виокремити сукупність методів наукової розробки питань працевикористання засуджених до позбавлення волі, які би в повній мірі забезпечували досягнення окресленого наукового завдання з урахуванням прикладного характеру такого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. У сучасній юридичній науці «методологія» (від грецького *μεθόδος* – «правильний шлях», «шлях дослідження») тлумачиться по-різному: у вузькому значенні під методологією розуміється сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [2, с. 6.]; у широкому значенні «методологія» – теорія людської діяльності – діяльність із пізнання, мислення, загалом уся діяльність людства, включаючи виробництво [3, с.6]. Метод (від грецького *metodos*) у широкому розумінні слова – «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, учення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних завдань [1, с. 24]. Звідси випливає, що кожен метод є сукупністю підібраних правил, способів, прийомів та дій, на які орієнтується дослідник при вирішенні конкретного наукового завдання.

Науковий метод необхідно відрізнити від методики – фіксованої сукупності прийомів практичної діяльності, що приводить до заздалегідь визначеного результату. У науковому пізнанні методика відіграє значну роль в емпіричних дослідженнях (зокрема спостереженні та експерименті). На відміну від методу, завданням методики не є теоретичне обґрунтування отриманого результату; вона концентрується на технічній стороні експерименту й регламентації дій дослідника [1, с. 26].

Що ж до науки кримінально-виконавчого права, то питання щодо її методології через низку об'єктивних і суб'єктивних причин на сьогодні залишається актуальним. Тривала відсутність загальновизнаної методології дослідження правового регулювання сфери виконання покарань змушує дослідників здійснювати наукові пошуки, послуговуючись здебільшого загальною методологією наукових досліджень та інструментарієм інших наукових галузей, переважно кримінально-правового циклу.

Так, професор І.Г. Богатирьов, зазначаючи позитивний вплив на проблематику наукових досліджень праці персоналу органів та установ виконання покарань, одночасно зауважує, що «більшість із них знання щодо організації і методики досліджень у галузі кримінально-виконавчого права

практично не отримують» [4, с.12-13]. На те, що методологія дослідження пенітенціарної системи України на сьогодні залишається однією із найменш розроблених галузей, вказує і С.В. Лучко. Варто погодитися з думкою автора в тому, що «на сучасному етапі розвитку пенітенціарної науки методологічний інструментарій відповідних досліджень залишається переважно атрибутивною складовою дисертаційних робіт і монографій, оскільки будь-яке серйозне дослідження розпочинається з окреслення методологічних засад щодо напрямів здобуття необхідної інформації, її творчої переробки й закріплення значущих фактів [5, с. 151]. Аналіз змісту підручників та навчальних посібників із кримінально-виконавчого права показує, що питанням методології науки кримінально-виконавчого права приділяється недостатньо уваги [6, 7]. Переважно вказується, що методологія - це сукупність засобів та прийомів дослідження явищ і процесів, що становлять предмет цієї науки. Методологічною основою науки кримінально-виконавчого права визнають положення філософії, а основним методом цієї науки, як і інших галузей юридичної науки - діалектичний метод. Указують також на широке використання логічного методу, методу системного аналізу, статистичного, історичного та порівняльно-правового методів, а також опитування, анкетування, спостереження, експеримент тощо [8, с. 45].

І.Г. Богатирьов вважає, що в кримінально-виконавчому праві основними методами пізнання є: загальний діалектико-матеріалістичний метод; загальнонаукові методи (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія, порівняння, системно-структурний підхід тощо); спеціальні (методи математичної логіки, математичного моделювання, правової статистики тощо) і спеціфічні правові методи (формально-логічний, порівняльно-правовий, історичний, конкретно-соціологічний тощо) [4, с. 41].

У науці порушують питання про важливість започаткування єдиного (порівняльного) курсу кримінально-виконавчого права й визначають методологію порівняльного кримінально-виконавчого права як складну структуру, що складається із загальних, концептуальних підходів (ідей), методологічних принципів, конкретних методів і методик порівняльно-правового аналізу, розроблених як у рамках самої теорії порівняльного кримінально-виконавчого права, так і запозичених й адаптованих залежно від предмета порівняльного кримінально-виконавчого права з інших юридичних і неюридичних наук [9, с. 82]. Водночас автори цього підходу застерігають від практики «сліпого копіювання» іноземного досвіду з низки причин: 1) не існує ідеальних правових систем; їх ефективність визначається своєчасністю й відповідністю стану держави та права тієї чи іншої країни певному етапу суспільного розвитку; 2) справджується найгірший варіант модернізації країни і права: «сліпе копіювання чужих моделей регулювання суспільних відносин»; 3) західні правові моделі також не завжди досконалі, тому

потребують скрупульозного вивчення й глибокого аналізу; порівнянню повинні підлягати не тільки закони, але й підзаконні акти, судова практика, колективні договори, звичаї, і що особливо важливо, практика застосування законодавства; порівняння законів на папері не менш важливо, ніж законів у дії, тобто «живого права»; 4) використання зарубіжного досвіду не може й не повинно ставати основним шляхом оптимізації кримінально-виконавчого права в сучасний період модернізації органів і установ виконання покарань; основним шляхом має стати збереження чинних і створення нових норм чи моделей, що відповідають соціально-економічним умовам, традиціям, національним особливостям тощо; 5) рецепція іноземного права як механічне пристосування законодавства не є творчим розвитком права, суперечить елементарним правилам демократичного процесу підготовки, обговорення і прийняття законів, інтегрує національні й місцеві особливості; у результаті право іншої держави залишається чужорідним тілом у соціальній тканині іншої держави [9, с. 82]. На важливості використання порівняльно-правового методу для дослідження пенітенціарної системи України наполягають й інші науковці [5, с. 152].

Низку базових підходів до формування методології кримінально-виконавчого права сформулював професор О.М. Джу́жа. В узагальненому вигляді їх можна викласти таким чином:

– методологія науки кримінально-виконавчого права, як різновид наукової методології, підпорядковується загальним закономірностям розвитку методологічного знання, у широкому розумінні її можна визначити як систему принципів і способів організації та побудови пізнавальної діяльності у сфері виконання покарання;

– методологічною основою науки кримінально-виконавчого права є загальнонауковий (філософський) метод пізнання, який опирається на матеріалістичне розуміння та пізнання дійсності, при цьому, явища і процеси мають вивчатися в конкретній історичній обстановці, в усьому їх різноманітті, з урахуванням тенденцій і закономірностей розвитку, з обов'язковим виявленням протиріч у цьому розвитку;

– методологія науки кримінально-виконавчого права, як і будь-якої іншої науки, поряд із загальними принципами й прийомами дослідження, охоплює значну групу загальнонаукових методів: аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії і порівняння, системно-структурний, сходження від абстрактного до конкретного тощо;

– у науці кримінально-виконавчого права широко використовуються також приватно наукові методи дослідження: метод комплексного аналізу, який припускає вирішення завдань із позиції не однієї, а декількох галузевих наук (кримінології, психології, педагогіки, економіки

тощо); метод конкретних соціологічних досліджень; метод експертних оцінок; метод порівняльного правознавства тощо;

– складність сучасних досліджень із проблем кримінально-виконавчого права все більше потребує методів, які б постачали найдостовірніші, найточніші й найдокладніші дані: методи математичної логіки, математичної статистики, математичного моделювання тощо [10, с. 58–61].

Викладене вище тільки підтверджує, що звернення до апробованої на практиці методології пізнання соціально-правових явищ є запорукою повного, об'єктивного й усебічного виявлення та обґрунтування закономірностей виникнення, функціонування і розвитку певних явищ і процесів та рекомендації для органів та установ, що займаються реалізацією такої функції держави, як виконання кримінальних покарань [11, с. 224].

Поза всяким сумнівом, усе вищевикладене стосується й методології дослідження такого інституту кримінально-виконавчого права, як працевикористання засуджених до позбавлення волі. Адже для результативної розвідки обраних об'єкта і предмета дослідження необхідно попередньо визначитися з організацією і методами власного наукового пошуку, тобто з певною системою методів збирання, накопичення, аналізу, узагальнення, осмислення та закріплення одержаних результатів у висновках, пропозиціях, концепціях задля збагачення кримінально-виконавчої теорії новими знаннями щодо регулювання праці засуджених до позбавлення волі.

Висновки. Визначаючись із інструментарієм власного дослідження проблем працевикористання засуджених до позбавлення волі слід виходити з врахування низки принципів моментів: наука кримінально-виконавчого права має свій, якісно відокремлений власний предмет дослідження – кримінально-виконавчу діяльність [6, с.13]; предмет науки кримінально-виконавчого права значно ширший за предмет кримінально-виконавчого права як галузі [7, с.11], оскільки базується не лише на кримінально-виконавчому законодавстві та практиці його застосування, але й на положеннях філософії, соціології, педагогіки, психології, політології, медицини (зокрема психіатрії), теорії держави та права, конституційного, кримінального, кримінального процесуального, трудового права, криминології та інших наук, тобто, предмет науки КВП за своєю суттю є комплексним; методологія дослідження проблем кримінально-виконавчого права також має складатися з переліку (набору) методів і способів, якими послуговуються дослідники тих галузей знань, що входять до комплексу (предмета) КВП.

Вибір методів дослідження обумовлений метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Будувавши дослідження потрібно на різноманітних загальнонаукових і конкретно-наукових методах, зокрема методах наукового пізнання – для вивчення предметів і явищ у єдності та суперечності їх протилежностей. Приміром, використання історичного методу обумовле-

но необхідністю вивчення історичних витоків та формування підходів до розуміння понять і суті дефініцій «праця засуджених» та «працевикористання засуджених». Метод структурно-функціонального аналізу дозволяє сформулювати уявлення про працю засуджених як багатоаспектне явище, визначити її соціально-правову обумовленість, місце серед інших засобів виправлення й ресоціалізації засуджених, а також означити вплив різних факторів на належну реалізацію засудженими до позбавлення волі свого права на участь у суспільно корисній праці. Логіко-правовий (догматичний) дозволяє розкрити зміст й проаналізувати положення чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, інших нормативно-правових актів України щодо працевикористання засуджених, виявити недоліки правового регулювання та сформулювати пропозиції щодо їх усунення.

Автор уже звертав увагу на актуалізації проблематики більш широкого застосування в методологічному інструментарії науки кримінально-виконавчого права порівняльно-правового методу. В аспекті дослідження видається логічним виявлення спільного і відмінностей у регулюванні праці засуджених в кримінально-виконавчому законодавстві України та відповідному законодавстві інших країн і відповідності правового регулювання праці засуджених в Україні вимогам міжнародно-правових актів.

Метод аналізу статистичних даних використовується при опрацюванні статистичних даних Державної пенітенціарної служби України, оперативної звітності виправних колоній Управління ДПіСУ в областях про результати працевикористання засуджених до позбавлення волі, а також для оцінки динаміки чисельності та соціально-демографічної структури засуджених. Анкетування дозволяє виявити ставлення осіб, засуджених до позбавлення волі, і персоналу виправних колоній до питань якості правового регулювання праці засуджених та її ефективності. Експертна оцінка може слугувати обґрунтуванню головних напрямів підвищення ефективності використання праці засуджених в умовах реформування пенітенціарної системи в напрямку гуманізації і демократизації.

Використані джерела:

1. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів] / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури. – 2010. – 352 с.

2. Попов Г. Х. Проблемы теории управления / Г. Х. Попов. – М. : Экономика. – 1970. – 208 с.

3. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования / Г. П. Щедровицкий. – М., 1964. – 48 с.

4. Богатирьев И. Г. Украинська пенітенціарна наука : [монографія] / І. Г. Богатирьев. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 294 с.

5. Лучко С. В. Методологія дослідження пенітенціарної системи України / С. В. Лучко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки». - 2013. - № 2 (5). - С. 151-157.

6. Кримінально-виконавче право : [підручник] / [В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.]; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. - Х. : Право, 2011. - 328 с.

7. Кримінально - виконавче право : [навчальний посібник] / [Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А та ін.]; за ред. Т. А. Денисової. - К. : Істина, 2008. - 400 с.

8. Гель А. П. Кримінально-виконавче право : [навч. посібник] / Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. ; [за ред. проф. А.Х. Степанюка]. - К. : Юрінком Інтер, 2008. - 624 с.

9. Бандурка О. М. Застосування порівняльного методу в науці кримінально-виконавчого права / О. М. Бандурка, О. І. Богатирьова // Право і суспільство. - 2013. - № 1.- С.81-85.

10. Кримінально - виконавче право України : [підручник] / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.]; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. - К. : Атіка, 2010. - 752 с.

11. Яцишин М. Загальні закономірності розвитку науки кримінального права / М. Яцишин // Вісник Львівського університету. - Серія юридична. - 2008. - Випуск 47. - С. 219-225.

Бублик Е.А. Методология исследования правового регулирования труда осужденных к лишению свободы

Статья посвящена анализу методологической основы научной разработки вопросов использования труда осужденных к лишению свободы, которая бы в наиболее полной мере обеспечила достижение указанного научного задания.

Ключевые слова: *метод, методология, предмет исследования, общенаучные и конкретно-научные методы.*

Byblik E.A. Methodology of research of legal regulation of work condemned to imprisonment

Article is devoted to the analysis of a methodological basis of scientific development of the questions of use of work condemned to imprisonment which in the fullest measure would provide achievement of the specified scientific task.

The analysis of a current state of regulation of work of the persons condemned to imprisonment, and justification of need for production at the nation-wide level of the separate the concept of using labor convicts of this category - as a system of legal, economic and organizational measures aimed at solving the problem of legal employment of prisoners requires selecting a methodological tools. It is this combination of tools determines the content and validity of the results and findings of scientific research.

Determined with the tools of own research of problem on the employment of persons condemned to imprisonment should be based on a number of crucial points: the science of the criminal-executive law has its own separated qualitative research - criminal executing activity; subject of science penal law is much wider than the subject

of penal law as a branch since it is based not only on penal legislation and practical application but on the provisions philosophy, sociology, pedagogy, psychology, political science, medicine (including psychiatry), the theory of state and law, constitutional, criminal, criminal procedure, labor law, criminology and other sciences that is, the subject of science criminal-executive law is inherently complex; research methodology problems of the criminal-executive law should also consist of list (set) methods and techniques, as used researchers of those branches of knowledge which are included in the object of the criminal-executive law.

The choice of research methods driven by purpose, tasks, object and subject of study. Need build research in various general scientific and specific scientific methods, in particular the historic, comparative law, logical-legal, structural and functional, analysis of statistical data, surveys, method of expert evaluations and other method.

Key words: *method, methodology, subject of research, general scientific and specific scientific methods.*

УДК 65.012.8:338.240

О.А. Бурбело

РЕЙДЕРСЬКІ ЗАГРОЗИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті на відміну від традиційних підходів досліджено рейдерство як одну зі серйозних загроз економічній безпеці суб'єктів господарської діяльності з позицій системного аналізу, розкрито комплекс розрізаних, але взаємопов'язаних і функціонально наближених факторів, що сприяють та уможливають здійснення рейдерських атак. Проведено ідентифікацію факторів екзо- та ендогенного середовища суб'єкта господарювання з метою створення цілісної картини економічної безпеки підприємств від рейдерських захоплень. Визначена система чинників дозволяє виробити методологію та адресність мінімізації загроз рейдерських захоплень і поглинань.

Ключові слова: *рейдерство, системний аналіз, економічна безпека, структура, функція, поглинання підприємств, чинники, передумови.*

Постановка проблеми. Економічна безпека – одна з найважливіших складових ефективного функціонування підприємства, реалізації комерційних завдань і цілей. Кожний суб'єкт господарювання в процесі своєї діяльності стикається з питаннями забезпечення безпеки свого бізнесу, із проблемами нейтралізації загроз на шляху свого успішного функціонування. Однією з таких загроз є рейдерство. Об'єктами рейдерських атак, як свідчить практика, виступають підприємства, що мають ліквідні активи у вигляді нерухомого майна (приміщення, будівлі, земельні ділянки), виробничого або торгівельного циклу, стратегій маркетингу, устаткування, інтелектуальної власності, стратегічного місцезнаходження тощо.

Рейдерство в Україні призводить до зростання корумпованості державних службовців та представників судової системи, підвищення рівня